

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.25>

Тетяна Іванівна Гудзь,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра конституційного і міжнародного права (завідувач);

 <https://orcid.org/0000-0002-6950-6136>,

e-mail: tetyana1522@ukr.net

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Проаналізовано особливості захисту конституційних цінностей в Україні в умовах російської агресії. Встановлено, що цей процес є складним і вимагає комплексного підходу, зокрема реформування законодавства, зміцнення судової системи та міжнародної підтримки. Наголошено на ролі судової системи, яка повинна забезпечувати баланс між національною безпекою та правами громадян, а також міжнародної підтримки, яка є критично важливою для зміцнення правової стабільності та захисту демократичних цінностей.

Ключові слова: конституційні цінності, російсько-українська війна, верховенство права, судова політика, права людини, судова система, суд, міжнародна підтримка, правова стабільність.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Російська збройна агресія проти України створює безпрецедентні виклики для захисту конституційних цінностей, таких як незалежність, територіальна цілісність, державний суверенітет, права і свободи людини, демократія та верховенство права. В умовах війни та воєнного стану виникає необхідність пошуку балансу між забезпеченням національної безпеки та збереженням основоположних прав і свобод, а також адаптації правових механізмів до нових реалій [1, с. 29]. Це актуалізує потребу дослідження ефективності наявних механізмів захисту конституційних цінностей та розроблення нових підходів, здатних забезпечити їх стійкість і реалізацію в умовах збройного конфлікту.

Особливо гостро ця проблема постає в умовах гібридної війни, яка характеризується не лише військовими діями, а й інформаційною війною, кібератаками, економічним тиском та іншими нетрадиційними методами ведення бойових дій. Такі методи створюють нові загрози

для конституційного ладу та вимагають нестандартних підходів до захисту конституційних цінностей.

Крім того, сучасна російська агресія має значний міжнародний вимір, що актуалізує питання про роль міжнародної спільноти в захисті конституційних цінностей України та необхідність приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів прав людини та демократії.

Ураховуючи зазначене вище, дослідження механізмів захисту конституційних цінностей в умовах російсько-української війни є актуальним та практично значущим завданням, яке потребує комплексного підходу та врахування різних аспектів, зокрема правових, політичних, соціальних та міжнародних.

Стан дослідження проблеми

Доктринальному вивченню природи й сутності конституційних цінностей та їх значущості в умовах воєнного стану в Україні присвятили свої роботи С. Головатий, О. Гришук, Н. Камінська та О. Скрипнюк. Питання обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану досліджували С. Кузніченко, Н. Оніщенко і Т. Слінько. Роль Конституційного Суду України в захисті прав і свобод людини в умовах воєнного стану та необхідність дотримання європейських стандартів правосуддя у своїх роботах висвітлювали В. Городовенко, М. Савчин та Н. Стецюк. Однак, попри наявні наукові праці, залишаються невирішеними деякі аспекти захисту конституційних цінностей в умовах російсько-української війни, як-от: ефективність механізмів захисту прав і свобод людини, роль судової системи в захисті конституційних цінностей, вплив євроінтеграції на цей процес та роль міжнародної спільноти в підтримці України.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в аналізі особливостей захисту конституційних цінностей в Україні в умовах російсько-української війни та розробленні пропозицій щодо вдосконалення механізмів їх забезпечення. Основні *завдання*: дослідити сучасні виклики та загрози конституційним цінностям в Україні, спричинені російською збройною агресією, зокрема гібридні загрози; визначити роль судової системи в захисті конституційних цінностей та прав людини під час війни, зокрема аналіз судової практики; проаналізувати вплив судової політики на забезпечення правової стабільності та захист прав і свобод громадян в умовах війни; визначити основні напрями та пріоритети вдосконалення механізмів захисту конституційних цінностей в Україні в умовах війни.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у всебічному аналізі сучасних викликів та загроз конституційним цінностям України в умовах війни,

вивченні ролі судової системи та міжнародної підтримки, а також у розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів їх захисту. Цей підхід дає змогу краще зрозуміти специфіку правової стабільності в умовах збройного конфлікту та може стати корисним для розвитку правової науки і практики в Україні.

Виклад основного матеріалу

Трансформація національних та міжнародних відносин у сучасному світі підкреслює важливість конституційно-правової регламентації ключових цінностей, які є фундаментом для захисту прав людини, демократії та інших основоположних принципів правової держави. Конституційне закріплення цих цінностей є важливим елементом їх захисту та зміцнення. В умовах російсько-української війни стабільність і функціонування правової системи стають критично важливими для збереження державного суверенітету, захисту прав і свобод громадян та відновлення країни. Ефективна судова політика, законодавчі реформи та співпраця з міжнародними організаціями відіграють ключову роль у досягненні цих цілей.

Конституційні цінності є складним і багатограним поняттям, що не має однозначного визначення в науці. Вони становлять систему взаємопов'язаних правових ідеалів, закріплених у конституції, які визначають не лише основні принципи правової системи, а й права та свободи громадян, демократичний устрій, гарантії верховенства права та соціальної справедливості. Конституційні цінності відображають загальну моральну та етичну базу суспільства. Вони охоплюють такі поняття, як права і свободи людини та громадянина, принципи правової держави, демократії та рівноправ'я. Закріплення цих цінностей у конституціях країн світу сприяє створенню стабільного та справедливого суспільства [2, с. 12]. Саме тому Україна, як і багато інших держав, визначає важливість конституційних цінностей для розвитку правової системи та забезпечення прав і свобод громадян [3, с. 86]. Конституційні цінності є основою для побудови демократичної держави та правового суспільства. У статті 3 Основного Закону чітко вказано: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»¹.

---

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.05.2024).

Повномасштабна агресія з боку росії створює численні виклики та загрози для конституційних цінностей, що ставить під сумнів здатність сучасних конституцій захищати їх [3; 4]. Адже держава змушена шукати баланс між необхідністю забезпечення національної безпеки та збереженням основоположних прав і свобод громадян [1, с. 29]. Тому їх захист і зміцнення стають пріоритетними завданнями для держави, вимагаючи особливої уваги та зусиль з боку всіх гілок влади, громадянського суспільства і міжнародних партнерів. Водночас, як свідчить історія, не лише окрема держава, а й увесь цивілізований світ об'єднуються навколо спільних цінностей в умовах кризових ситуацій [5, с. 7].

Отже, конституційні цінності є фундаментальними принципами, що визначають сутність правової системи та конституційного ладу. Вони відображають загальнолюдські ідеали і прагнення до справедливості, рівності та свободи, але водночас є динамічними та еволюціонують разом із суспільством, реагуючи на нові виклики і загрози. В умовах російсько-української війни ця динаміка стає особливо помітною, оскільки збройна агресія не лише ставить під сумнів традиційне розуміння багатьох конституційних цінностей, а й надає їм нового змісту й актуалізує їхню роль у формуванні та зміцненні національної ідентичності. Захист цих цінностей у складний період є не лише правовим, а й моральним обов'язком кожного громадянина, необхідною умовою для збереження державності та відновлення країни після війни.

Одним із ключових інститутів, відповідальних за захист конституційних цінностей та забезпечення прав людини в умовах війни, є судова система. Незалежні та ефективні суди є гарантом дотримання законності та справедливості, особливо в ситуаціях, коли держава змушена вживати надзвичайних заходів, що можуть обмежувати певні права і свободи громадян [6].

Судова система відіграє ключову роль у забезпеченні правової стабільності та вирішенні правових конфліктів, що виникають в умовах війни. Вона має забезпечувати захист прав і свобод людини, навіть якщо вони тимчасово обмежені в інтересах національної безпеки. Судовий контроль за діями влади у воєнний час є необхідним механізмом запобігання зловживанням та порушенням прав людини [7, с. 52]. Українські суди активно розглядають справи щодо захисту прав військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та інших громадян, які постраждали від війни. Зокрема, суди визнавали незаконними рішення військових комісаріатів про мобілізацію осіб, які не підлягають призову, захищали право на соціальні виплати для внутрішньо переміщених осіб, а також розглядали справи щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок бойових дій.

Крім того, суди відіграють важливу роль у забезпеченні виконання конституційних принципів, таких як верховенство права, рівність перед законом, право на справедливий суд тощо. Це особливо важливо в умовах війни, коли існує ризик відступу від демократичних принципів та встановлення авторитарного режиму. Так, Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошував на важливості дотримання принципу верховенства права, міжнародних стандартів прав людини навіть в умовах воєнного стану¹, а також визнавав неконституційними деякі нормативні акти, які непропорційно обмежували права громадян.

Ефективна судова система є невід'ємною складовою демократичної держави та правового суспільства. Вона забезпечує захист прав і свобод людини, дотримання законності та справедливості, а також сприяє збереженню стабільності та правопорядку в суспільстві.

Захист конституційних цінностей виходить за межі внутрішньої проблеми України та набуває значного міжнародного виміру. Такі універсальні цінності, як права людини, демократія та верховенство права, є основоположними для всього світового товариства. Російська агресія проти України підтверджує це, демонструючи, що порушення зазначених цінностей в одній країні може мати серйозні наслідки для міжнародного миру та безпеки [8, с. 189]. Тому підтримка України з боку міжнародної спільноти в захисті її конституційних цінностей є не лише актом солідарності, а й важливим кроком у забезпеченні глобальної стабільності та дотримання міжнародного права. Ця підтримка може виявлятися в різних формах: від політичних заяв та резолюцій, що засуджують агресію та підтверджують підтримку суверенітету й територіальної цілісності України, до надання фінансової, військової та гуманітарної допомоги, а також запровадження санкцій проти агресора. Міжнародні організації, такі як ООН, Європейський Союз і НАТО, відіграють важливу роль у координації цієї підтримки та забезпеченні її ефективності [9].

Однак важливо розуміти, що міжнародний захист конституційних цінностей не замінює, а доповнює національні зусилля. Україна має самостійно вживати заходів для забезпечення дотримання та захисту своїх конституційних цінностей, зокрема шляхом удосконалення законодавства, зміцнення судової системи та розвитку громадянського суспільства. Лише спільними зусиллями на національному та міжнародному рівнях можна ефективно протидіяти загрозам та викликам, що постають перед державою в умовах війни.

---

¹ 3.4. Верховенство права // Конституційний Суд України : офіц. сайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> (дата звернення: 15.05.2024).

Міжнародна підтримка України в захисті конституційних цінностей є особливо важливою в контексті європейської інтеграції. Адже набуття членства в ЄС вимагає від України не лише політичної та економічної трансформації, а й приведення своєї правової системи у відповідність до європейських стандартів у сфері прав людини та демократії [10, с. 279]. Це складний процес, який потребує системних реформ та активної участі як державних інституцій, так і громадянського суспільства. Тому особливого значення набуває імплементація європейських цінностей, закріплених у ст. 2 Договору про Європейський Союз, які значною мірою відповідають цінностям, передбаченим в Основному Законі України, зокрема в розділі II, що закріплює широкий спектр прав і свобод людини та громадянина. Проте ефективна реалізація цих цінностей вимагає подальшого реформування органів публічної влади, зокрема судової системи. Це сприятиме не лише приведенню українського законодавства у відповідність до європейських стандартів, а й зміцненню верховенства права та демократії в Україні.

Аналіз міжнародного виміру захисту конституційних цінностей України в умовах російської агресії демонструє його багатогранність і важливість. Цей захист виходить за межі суто національних інтересів і набуває глобального значення, оскільки підтримує основоположні принципи міжнародного права та безпеки.

Захист конституційних цінностей в Україні є комплексним завданням, яке вимагає поєднання національних та міжнародних зусиль. Міжнародна підтримка відіграє важливу роль у зміцненні стійкості України та забезпеченні дотримання міжнародного права, тоді як внутрішні реформи спрямовані на втілення європейських цінностей та зміцнення демократії в Україні. Спільні зусилля на національному та міжнародному рівнях є ключовими для ефективного захисту конституційних цінностей і забезпечення сталого розвитку України як правової та демократичної держави.

Сучасний стан захисту конституційних цінностей в Україні вимагає визначення основних напрямів та пріоритетів вдосконалення механізмів їх забезпечення. Одним із ключових аспектів є реформування законодавства. Зокрема, необхідно адаптувати національне законодавство до міжнародних стандартів у сфері прав людини та демократії, що включає імплементацію положень міжнародних договорів, ратифікованих Україною, та гармонізацію національних норм з європейським правом.

Ще одним важливим напрямом є зміцнення судової системи. Аналіз поточного стану судової системи показує, що існують проблеми, пов'язані з незалежністю суддів, корупцією та недостатньою ефективністю судових процесів. Для підвищення ефективності судової

системи необхідно запровадити комплексні реформи, спрямовані на забезпечення незалежності суддів, вдосконалення процедур призначення та підвищення кваліфікації суддівського корпусу.

Міжнародна співпраця також відіграє важливу роль у захисті конституційних цінностей. Взаємодія з міжнародними організаціями, такими як ООН, Європейський Союз і НАТО, є ключовою для отримання технічної та фінансової підтримки, а також для проведення моніторингу й оцінки дотримання прав людини в умовах конфлікту. Залучення міжнародних експертів може сприяти підвищенню ефективності національних заходів та забезпеченню їх відповідності міжнародним стандартам.

Висновки

Важливість конституційних цінностей не лише не зменшується в умовах сучасного світу, а навпаки, стає ще більш актуальною. Вони залишаються фундаментом для побудови справедливого та демократичного суспільства, визначаючи моральні та етичні стандарти, на яких воно базується. Збереження та захист цих цінностей, особливо в умовах війни, є необхідною умовою для існування та розвитку України як суверенної, демократичної та правової держави. Це вимагає спільних зусиль влади, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Дослідження показало, що захист конституційних цінностей в умовах російсько-української війни є складним і багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу. Особлива роль у цьому процесі належить судовій системі, яка повинна забезпечувати баланс між національною безпекою та правами й свободами громадян. Не менш важливим чинником у зміцненні правової стабільності та захисті демократичних цінностей є міжнародна підтримка, яка допомагає забезпечити дотримання прав людини та впровадження європейських стандартів.

Список бібліографічних посилань: 1. Лобко В. В. Захист національної безпеки як підстава для обмеження прав фізичних та юридичних осіб в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221426>. 2. Липовець Ю. О. Правові цінності як ідеали та компроміси : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2021. 17 с. 3. Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 86–95. DOI: <https://doi.org/10.33270/02222402.86>. 4. Крусян А. Український конституціоналізм в умовах війни: до постановки основних науково-практичних проблем та повоєнних тенденцій. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 3. С. 16–28. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2023.2>. 5. Гришук О. В. Конституційні цінності:

філософські та судові аспекти : монографія. 2-ге вид. доопрац. і допов. Київ : Ваіге, 2020. 530 с. **6.** Терлецький Д. Обмеження конституційних прав: теоретико-методологічні засади. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 3. С. 5–22. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2021.1>. **7.** Шелевер Н. В. Захист судами конституційних прав людини в умовах воєнного стану в Україні // Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 26 трав. 2022 р.) / МОН України ; ДВНЗ «Ужгородський національний університет» ; Ін-т держави і права країн Європи та ін. Ужгород : УжНУ, 2022. С. 49–53. **8.** Пирога І. С., Белов Д. М., Дербак В. І. Конституційне право у системі міжнародного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75, ч. 3. С. 185–190. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.30>. **9.** Карапозюк А. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України // Центр безпекових досліджень «СЕНСС» : сайт. 06.02.2023. URL: <https://censs.org/rol-rady-bezpeky-oon-u-pidtrymtsi-mizhnarodnoho-myru-ta-bezpeky-v-suchasnomu-sviti-ta-otsinka-yiyi-efektyvnosti-na-trykhladi-ukrayiny/> (дата звернення: 15.05.2024). **10.** Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу : монографія. Київ : ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.

Надійшла до редколегії 19.05.2024

Прийнята до опублікування 17.06.2024

Gudž T. I. Protection of constitutional values in the conditions of the Russian-Ukrainian war

The study is devoted to the analysis of the peculiarities of the protection of constitutional values in Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war. Its purpose is to develop proposals for improving the mechanisms for ensuring these values.

A comprehensive approach was used, including methods of analysis and synthesis, a comparative legal method, as well as an analysis of judicial practice. The relevance of the study is due to unprecedented challenges for constitutional values in the conditions of hybrid war, which requires new approaches to their protection. Scientific novelty consists in the comprehensive analysis of modern challenges and the development of specific recommendations for improving legislation and law enforcement practice.

The study showed that the protection of constitutional values in the conditions of war is a complex process that requires a combination of national and international efforts. A special role belongs to the judicial system, which must ensure a balance between national security and the rights and freedoms of citizens. International support is also critical to strengthening legal stability and protecting democratic values.

The results of the study can be used to improve legislation and law enforcement practice in Ukraine, as well as to increase the effectiveness of international support in the field of

human rights protection. The practical significance of the work consists in providing specific recommendations for reforming the judicial system and strengthening international cooperation.

The protection of constitutional values in the conditions of the Russian-Ukrainian war requires a comprehensive approach, which includes reforming legislation, strengthening the judicial system, and strengthening international cooperation. The importance of constitutional values not only does not decrease, but also becomes even more relevant in the conditions of the modern world, which requires joint efforts of all branches of government, civil society and international partners.

Key words: constitutional values, Russian-Ukrainian war, supremacy of law, judicial policy, human rights, judicial system, court, international support, legal stability.

